

Johannes Riis' tale ved Gyldendals efterårsreception

Taler

Johannes Riis
Litterær Direktør for
Gyldendal

Der var engang, det er ved at være en fire-fem år siden, da der rasede et stort spektakel i Danmark. Det var Den Store Krig om Bibliotekspengene. Det var en kamp, der ikke udmærkede sig så meget ved nuancer og gratie som ved indædthed og store armbevægelser. Det gik hårdt for sig, slaget bølgede frem og tilbage; men det endte vel nærmest, hvor det var begyndt; der sænkede sig en relativ ro over lejren, og så kunne man jo tro, at den hellige grav var velforvaret; men igen i år har en lang række forfattere og oversættere set deres bibliotekspenge yderligere beskåret. Det er selvfølgelig beklageligt for forfatterne og oversætterne, der for manges vedkommende har måttet se deres bibliotekspenge optræde i rollen som hovedhjørnesteen i deres økonomi, men jeg vil da heller ikke lægge skjul på, at bibliotekspengene også er interessante for forlagene: De afspejler bogsalget til det offentlige, og når det regner på præsten, i dette tilfælde forfatterne, ja, så drypper det også på degnen, altså forlagene.

Kort sagt: Både forfattere, oversættere og forlæggere har en interesse i, at der kommer mange bibliotekspenge til udbetaling, ingen tvivl om det; men man kunne jo for en stund se bort fra disse kun alt for let gennemskuelige særinteresser og i stedet fokusere på, at en del af forklaringen på de dalende bibliotekspenge er, at bogindkøbet på de danske biblioteker gennem en årrække har været støt faldende. De dalende bibliotekspenge afspejler dels, at der flittigt lukkes filialer landet over, dels, at bibliotekerne i stor stil kasserer gamle bøger og ikke køber tilstrækkeligt med nye til at opveje det, der smides ud. Man kunne lægge op til en diskussion om, hvad de danske folkebibliotekers opgave er; om, hvorvidt den måde, biblioteksvæsenet har prioriteret sine ressourcer på i de sidste mange år, har været rimelig, og om, hvilke konsekvenser denne praksis kunne tænkes at få på længere sigt.

Lad os bruge dette til at tale om formidling, og lad os begynde i et helt andet hjørne, med et citat fra Hans Scherfigs besættelsestidsroman *Frydenholm* fra 1962. Heri siger den kloge, gamle, frisindede lærer Tofte på et tidspunkt: „Hvis man har sunde tænder går man ikke og tænker på dem uafladeligt. Det er kun, når man har tandpine, at man bliver sig sine tænder bevidst. Her i Danmark slår vi os ikke for brystet og bedyrer, at vi er danske. Det er kun når danskheden antastes, at den kommer til bevidsthed.”

Det er en passage, der godt kunne få een til at tænke på den debat, vi i det sidste par år har haft om kulturelle kánoner, herunder ikke mindst om en litterær kánon. Det har været en debat, der mere har været præget af bekymringer om, hvad en kánon nu kunne tænkes at føre til af viderværdigheder, end om overvejelser om, hvad behovet for en kánon mon kunne tænkes at være affødt af, og om, hvad man nu skulle gøre ved det; men det har også været en debat, der kan ses som endnu et eksempel på den helt specielle blanding af storhedsvanvid og mindreværds kompleks, der traditionelt har præget vores forhold til omverdenen.

Det første, kánonmodstanderne gjorde, var at slå syv kors for sig og udnævne projektet til at være nationalt. Dermed var det straks parkeret som reaktionært, langt ude på højrefløj. Det lod Dansk Folkeparti sig ikke sige to gange, det satte sig straks endnu tungere på fortolkningen af kulturarven. Det kan man ikke fortænke partiet i, det var dygtigt gjort. Modstanderne sagde nej og argumenterede med ord som smagsdiktatur og Blut und Boden, ævl og nazisme. Men de gik et skridt videre, og heri røbede deres sande geni sig: De fik nemlig slået fast, at ikke alene var projekt kánon nationalt, nej, de benyttede sig af tidens grasserende hang til at opfatte alting i modsætninger: Var kánonen national, ja, så måtte den jo være i et modsætningsforhold til det internationale. Og derfor fik vi så en forvildet diskussion om nationalt kontra internationalt, reaktionært kontra progressivt, hvori Andersen og Bang blev slået oven i hovedet med Shakespeare og Goethe, Grundtvig med Dylan.

Jeg må indrømme, at jeg ikke rigtig kan stå for kánonmodstandernes hårdnakkede tro på, at man sådan bare lige kan hive sig selv op ved hårene, op over tid og sted, favne alverden i een stor bevægelse og dermed skaffe sig det store forkromede, kosmopolitiske overblik og blive verdensborger, men jeg tror ikke et øjeblik på, at det kan lade sig gøre. For at tage tråden op fra Scherfig og lærer Tofte: Vi har ondt i danskheden p.t., derfor har behovet meldt sig for at gøre os klart, hvad det er, der har formet os, behovet for at indkredse, hvad vi har fælles i kraft af vores modersmål og vores historie. Men en kánon skal ikke bruges til at skrue tiden tilbage eller til at støbe noget ind i hverken glas eller beton, lige så lidt som til at modstille det nationale og det internationale, endsige til at fremhæve det nationale på det internationale bekostning. En kánon er ikke udtryk for, at nogen mener, at det nationale er bedre end det internationale, at Grundtvig er bedre end Dylan; der er fortsat alverdens rum til at fortolke enhver kánon, og mig bekendt er der ingen, der drømmer om at forlange, at nogen skal elske kánoteksterne, endsige synes bedre om Grundtvig end om Dylan; men for os, der er født under disse himmelstrøg, kan det være nyttigt at have kendskab til fx Grundtvig, fordi han og hans værk, hvad enten man er sig det bevidst eller ej, hvad enten man bryder sig om det eller ej, gennem generationer har haft betydning for den danske bevidsthedsdannelse, for det danske samfund og dets udvikling og dermed har været med til at forme også *vores*, dit og mit syn på verden. Og det skulle ikke undre mig, om vi står bedre rustet til at blive klogere på andre, hvis vi har forståelse og respekt for, at noget kan have en særlig betydning for andre, ligesom noget har eller har haft det for os selv, altså hvis vi er bevidste om, hvad vi selv står for i kraft af vores kulturarv og den socialisering, vi har været igennem.

Det nationale og det internationale er ikke hinandens modsætninger; se bare på diskussionen om Joakim Garffs Kierkegaard-bog, der rejste sig med fornyet kraft, da en amerikaner – en ganske vist på ingen måde prominent eller højprofileret amerikaner, men altså dog en amerikaner – i en tidsskriftsartikel gentog den danske kritik af *SAK* og i samme forbindelse påtog sig en elementær belæring af den danske akademikerstand; sjældent har man set provinsialisme og internationalisme finde hinanden så let og ubesværet som i dette tilfælde, hvor det gjaldt to af vore nationale sportsgrene, nedgørelsen og skadefryden, der jo er i nær familie med både mindreværdskomplekset og storhedsvanviddet.

For at vende tilbage til udgangspunktet: Enhver kánon etableres med henblik på formidling. Ethvert slægtled har en forpligtelse til at formidle kulturarven videre. Det kan ikke gøres på samme måde fra generation til generation, og for enhver generation gælder det om at finde ud af, hvordan det skal gøres, og træffe beslutning om, hvordan formidlingen bedst lader sig praktisere. Og så vel at mærke gøre noget ved det.

Og selvfølgelig skal kulturarven formidles gennem de offentlige institutioner. Man behøver ikke at være vild med centralisme for at mene, at staten til enhver tid har både ret og pligt til at definere, hvad den anser for at være vigtigt og til at prioritere det højt, også selv om det selvfølgelig kan være pokkers besværligt. Det er godt, at der nu bliver taget fat på at opkvalificere læreruddannelsen; det er godt, at børn og unge får gratis adgang til de vigtigste museer; og det ville sørme også være godt, om den nye DR-ledelse ville have mod til at sætte en ny og mere ambitiøs dagsorden for DR TV's dækning af kulturstoffet.

Men også bibliotekerne kan – og bør naturligvis – yde deres bidrag hertil. Og hvordan ligger så landet her?

Ja, i de sidste mange år har bibliotekerne opfattet det som deres fornemste opgave at være med så langt fremme som overhovedet muligt i den elektroniske udvikling. Det har ligesom ligget i luften, at den trykte bogs dage var talte, og der blev sat meget ind på at være på forkant med udviklingen. Det gjaldt om at få omstillet bibliotekerne – og deres brugere – fra bøger til skærme og informationsforsyning. It var fremtiden, de trykte medier fortiden. Resultatet kender vi: Bibliotekerne har omdefineret deres opgave, bibliotekaruddannelsen er blevet lagt om og bogindkøbene nedprioriteret til fordel for nye medier og stadig nye anskaffelser af stadig opdateret it-udstyr.

Det kan man sige meget godt om. I udgangspunktet lå der fx en særdeles tiltalende bestræbelse for at yde en social indsats: For ti-femten år siden var det kun et fåtal af de danske husstande, der havde adgang til en computer, og der lå en opgave i at skaffe også dem adgang til internettet, som fx af økonomiske årsager ikke havde det derhjemme. Det var sympatisk tænkt, og det var udtryk for en tro på, at det offentlige har et ansvar for at skabe fællesskaber og fælles vilkår. Så vidt, så godt. Der var bare ingen, der havde fantasi til at regne ud, at det ville gå så hurtigt med at få udbredt computere og internetopkobling.

Allerede nu kan langt, langt de fleste sidde hjemme og tage imod verden *online*, og dermed ser bibliotekernes virkelighed ganske anderledes ud: Man behøver ikke gå på biblioteket, endstige have en bibliotekar ved sin side for at søge information og kunne færdes og gøre sig gældende på skærm og net.

Ikke desto mindre fortsætter bibliotekerne, som om intet var hændt. Deres førsteprioritet er stadigvæk information og elektronik og aktiviteter, der ikke har noget med litteratur at gøre. Det har også sine gode sider; der er fx ingen tvivl om, at de danske folkebiblioteker har gjort en stor og fortjenstfuld indsats for indvandrerintegrationen; det er fint, at der nu er bibliotekarer, der opfatter sig selv som networkere og streetwalkere; det er fint, at der er indrettet væresteder og informationscentraler, ikke et ondt ord om det.

Men så alligevel. Man kunne jo godt spørge, om det er rimeligt, at det sker på litteraturens bekostning. Er det virkelig i orden at sende regningen for bibliotekernes nyorientering til litteraturen, især den del af den, der frister stadig vanskeligere kår? Og selv om vi har en biblioteksdirektørs ord for, at han „har svært ved at forestille sig en situation, hvor vi ikke længere har fysiske bøger på bibliotekerne”, kan man jo godt høre, hvad klokken er slået, nemlig at bøgerne står til fortsat nedprioritering.

Det siger sig selv, at det ikke er godt for os, der er forsamlede her i Gyldendals gård, forfattere, oversættere, grafikere, boghandlere, forlagsfolk og mange flere, der står i et direkte afhængighedsforhold til bogen. Men lad os tage en dyb indånding og se omverdenen lige i øjnene og sige: Det er heller ikke godt for det samfund, vi er en del af. Det udvikler sig også ud fra kunst og kultur, inklusive fra litteraturen, både fortidens og nutidens. Og det er da ironisk, at der fra politisk hold arbejdes for at skabe bedre betingelser for, at der kan skrives kvalitetslitteratur, litteratur, der nok bliver udgivet, men i alt for mange tilfælde aldrig når frem til dem, der kunne have glæde af den, fordi formidlingsleddet prioriterer forbi den. Bøgerne kan ikke selv vandre ud i verden og opsøge dem, de henvender sig til; de skal formidles, og her har det offentlige system svigtet: Der har ikke været den fornødne vilje og energi til at gå i brechen for det, der ikke sælger sig selv. Det er sandt at sige ofte tilfældigheder, der afgør, hvad der når frem til bestsellerlisterne, og der ligger masser af potentiale i det, der aldrig

når så vidt. Derfor skal mange flere bøger i cirkulation, de skal gøres tilgængelige, de skal ud, hvor borgerne har adgang til dem. Med andre ord: De skal ud på bibliotekerne – og mange bibliotekspenge til forfatterne ville afspejle et system, hvor bøgerne er blevet sendt ud at bestille noget, et system, hvor der også bliver arbejdet i bredden med litteraturen.

For vi skal lige huske een ting: Der står ingen på spring for at overtage, hvad jeg fortsat vil tillade mig at opfatte som biblioteksvæsenets primære opgave, nemlig at formidle bøger, og vi må indse, at ikke mindst den anderledes, ikke mainstream-søgende litteratur vil få sværere og sværere vilkår, hvis den nuværende udvikling fortsætter. Det gælder både den litteratur, der er skrevet for mange år siden, og den, der bliver til netop nu. Vil vi virkelig det? Har vi virkelig råd til at opgive den del af kulturarven?

Jeg vil gerne slutte af med en oplevelse, jeg havde for nogle måneder siden, en oplevelse, der i kort begreb viser, hvad alt det foregående går ud på:

Jeg var til et hollandsk-dansk forfattermøde, hvor Kader Abdolah i samtale med Ib Michael fortalte om sit liv og sine bøger. Abdolah er født i Iran i 1952, men måtte for snart tyve år flygte fra sit land og kom i 1988 til Amsterdam, hvor han har boet siden og fået udgivet flere bøger. Abdolah havde måttet flygte, fordi han havde lagt sig ud med mullaherne i sit hjemland, bl.a. fordi han ikke er troende muslim. Ikke desto mindre var noget af det første, han foretog sig, da han kom til Holland, at anskaffe sig et eksemplar af Koranen; og det gjorde han, fordi han var klar over, at uanset, at han ikke var troende, uanset, at han aldrig havde haft et nært, endsige aktivt forhold til Koranen, så havde den været med til at forme ham, gøre ham til den, han var; og derfor ville han nu studere den mere indgående. Det ville, mente han, kunne give ham en bedre forståelse af, hvem han var, og hvad det var, han havde at gøre godt med og stå imod med i den verden, der nu skulle til at være hans.

Det var en historie, som alle de tilstedeværende ved mødet nikkede energisk og bifaldende til; det er en historie, vi alle sammen kan forstå, når vi får den fortalt udefra; men vi kunne også selv tage ved lære af den. Ikke fordi vi alle sammen skal sætte os ned og læse i Bibelen; men i disse år *har* vi ondt i tænderne, det er

ikke til at bortforklare, og jeg ville ønske, at Abdolahs eksempel kunne være med til at lære os betydningen af at vide, hvem vi selv er, og gid mange flere ville engagere sig i det ud fra andet og mere end den negativisme, der har fået så faretruende godt fat her i landet i de seneste år. Verden er ikke kun bestemt af de gældende politiske forhold; politikken har sit domæne, men den bestemmer langt fra alting: Solen skinner, det regner og blæser, træerne vokser, bølgerne ruller, og der findes en kulturarv, en kulturel og kunstnerisk virkelighed, som vi hver især skylder at være med til at holde ved lige og udvikle yderligere.

Kilde

Riis, J. (2009). Hvad skal vi med stæren? Tyve taler. Gyldendal.

Kildetype

Dokumentation i bogværk

Tags

Beretningstale

URI

<https://www.dansketaler.dk/tale/johannes-riis-tale-ved-gyldendals-efterarsreception-2005>